

Constructies en cardinalia

Norbert Corver*

1 Telwoordexpressies als constructies

Het Nederlands kent verschillende typen telwoordexpressies: *vijf* is een simplex, d.w.z. ongeleed, telwoord. *Vijftig* is geleed, met *vijf* en *tig* als onderdelen. In *vijftien* en *vijfhonderd* onderscheiden we eveneens twee elementen: *vijf* en *tien* in het eerste geval, en *vijf* en *honderd* in het tweede geval. De betekenisrelatie tussen *vijftien* en *vijfhonderd* is overigens verschillend: *vijftien* staat voor '5+10' en *vijfhonderd* voor '5x100'. Ten slotte hebben we ook nog complexe telwoordexpressies zoals *honderd en vijf*, waarbij *honderd* en *vijf* met elkaar verbonden worden door middel van het nevenschikkend voegwoord *en*. Naast deze zogenaamde *hoofdtelwoordexpressies* (cardinalia) onderscheidt het Nederlands ook *rangtelwoordconstructies* (ordinalia), zoals *vijfde*, *vijftigste*, *vijftiende*, *vijfhonderdste*, en *honderd en vijfde*.

Kennis van deze en andere Nederlandse telwoordexpressies behoort tot onze kennis van het Nederlands. De vraag rijst wat deze kennis precies inhoudt, d.w.z. welke primitieven en welke regels liggen ten grondslag aan de vorming van telwoordexpressies? Gekoppeld hieraan is de vraag hoe de representatie van telwoordexpressies eruitziet. Ten slotte dient de vraag beantwoord te worden waar in het mentale taalsysteem deze kennis is opgeslagen.

In hoofdstuk 8, *Numerals as lexical constructions*, geeft Booij (2010) een heldere uiteenzetting over verschillende typen telwoordexpressies in het Nederlands. Hij stelt dat “the notion construction provides the right analytic tool for a proper analysis of numerals” (p. 193). *Constructie* wordt daarbij gedefinieerd als “a pairing of form and meaning” (p. 192). Deze “pairing of form and meaning” kan zich in het geval van telwoordexpressies op het niveau van het woord bevinden of op het niveau van de woordgroep. In het eerste geval spreken we van een *morfologische constructie* (bijv. het compositum *vijftien* of het afgeleide woord *vijftig*), en in het tweede geval van een *syntactische constructie* (bijv. *honderd en vijf* en *vijf en vijftig*). Kenmerkend voor de notie *constructie* is dat er sprake is van 'conventionalisering,' dat wil zeggen linguïstisch gedrag dat specifiek is voor de betreffende

---

* Utrecht Institute of Linguistics-OTS & Departement Nederlands, Universiteit Utrecht, Trans 10, 3512 JK Utrecht. E-mail adres: N.F.M.Corver@uu.nl.

constructie en dat ontstaat ('emerges') uit het taalgebruik van de sprekers in een taalgemeenschap. Deze conventionalisering kan zich op verschillende manieren manifesteren, bijv. in de vorm van een vaste woordvolgorde. '105' drukken we in het Nederlands uit in de vorm van de coördinatie *honderd en vijf*, en niet als *vijf en honderd*. De lineaire ordening van de conjuncten ligt dus vast. Een andere voorbeeld van conventionalisering is het zwak uitgesproken verbindende element [ən] in de telwoordexpressie *vier-en-zestig*. Historisch gaat dit element terug op een nevenschikkend voegwoord. In het moderne Nederlands vormt dit fonetisch zwakke element een prosodische eenheid met het voorafgaande telwoord (schematisch: (vi.:rən)_ω (sɛs.təx)_ω).

Telwoordexpressies in het Nederlands vormen volgens Booij "[...] a mixed bag of derived words, compounds, and syntactic idioms" (p. 194). Gezien de geconventionaliseerde eigenschappen, analyseert Booij ze als *lexical constructions*. Deze constructies worden beschreven met behulp van constructieschemata, die elk gerealiseerd worden door verschillende telwoordexpressies. Samen vormen deze constructieschemata "a complex network of constructional schemas of varying degrees of abstractness" (p. 194).

Enkele van deze telwoord-schemata staan weergegeven in tabel (1), waarbij de eerste kolom het telwoord weergeeft, de tweede kolom het vormschema, de derde kolom het betekenischema (d.w.z. de arithmetische waarde), de vierde kolom een vormrealisatie van het schema en de vijfde kolom de betekenis van de corresponderende vormrealisatie. Voor uitleg van de diacritische tekens verwijs ik naar Booijs hoofdstuk.

(1)

telwoord	vormschema	betekenischema	vormrealisatie	betekenis
a <i>vijftien</i>	[[x] ¹ _{Num} , [dig] tien] ¹ _{Num}	[NUM ¹ + 10] ¹	[[vijf] ¹ _{Num} , [dig] tien] ¹ _{Num}	[5 ¹ + 10] ¹
b <i>vijftig</i>	[[x] ¹ _{Num} , [dig] tig] ¹ _{Num}	[NUM ¹ x 10] ¹	[[vijf] ¹ _{Num} , [dig] tig] ¹ _{Num}	[5 ¹ x 10] ¹
c <i>vijfhonderd</i>	[Num ¹ Num ¹ _[+M]] ^k _{Num}	[NUM ¹ x NUM ¹] ^k	[vijf ¹ honderd ¹ _[+M]] ^k _{Num}	[5 ¹ x 100] ^k
d <i>honderd (en) vijf</i>	[Num _C *((εn) Num _D)] ¹ _{Num}	[Num _C + NUM _D ...] ¹	[honderd (en) vijf] ¹ _{Num}	[100 + 5]
e <i>vijf en vijftig</i>	[Num ¹ _{Dig} ən Num ¹ _D] ^k _{Num}	[NUM ¹ + NUM ¹] ^k	[vijf ¹ ən vijftig] ^k _{Num}	[5 + 50]
f <i>vijfde/achtste</i>	[Num ¹ -de/ste] ¹ _{Ord}	[ORD [NUM ¹]] ¹	[vijf -de] / [acht -ste]	
g <i>honderd en vijfde/achtste</i>	[Num ^k (εn) Ord ¹] ¹ _{Ord}	[ORD [NUM ^k + NUM ¹]] ¹	[honderd en vijfde] / [honderd en achtste]	

2 De abstracte basis van telwoordconstructies

2.1 De categoriale status van telwoorden

Een belangrijk vraagstuk bij de bestudering van telwoordconstructies betreft de aard van 'simplexe' telwoordexpressies, d.w.z. talige expressies zoals *twee*, *vijf*, *acht* en *tien*, maar ook bijvoorbeeld *honderd* en *duizend*. Booij analyseert de eerste vier telwoorden als [+Num], en de laatste twee als [+N, +Num, +M]. +Num duidt aan dat het om een telwoord gaat, +N geeft nominale status aan, en +M houdt in dat het om een *measure noun* gaat. De +N status van *honderd* is ingegeven door het feit dat het een meervoudsmorfeem kan dragen: *honderd(en) bezoekers*. De +M-status vindt zijn verklaring in de parallelle met maatconstructies zoals *kisten appels* (vergelijk: *honderden appels*).

Ook in de generatief-taalkundige literatuur is uitgebreid aandacht besteed aan de vraag wat voor syntactische categorieën telwoorden nu zijn. Selkirk (1977) analyseert het (Engelse) telwoord als een functionele categorie *Q(quantifier)*, die in een nominale expressie zoals *five cows* 'vijf koeien' in de zogenaamde specificierpositie van N staat (zie (2a)). In latere generatief-taalkundige analyses van telwoorden is deze analyse op zo'n manier geherinterpreteerd dat het functionele Q-hoofd *five* een NP als complement neemt (zie (2b)); zie onder meer Barbiers (1990), Giusti (1991), Cardinaletti en Giusti (1992).

- (2) a   [NP [QP five] [N' cows]]
      b   [QP [Q five] [NP cows]]

Een andere benadering is die welke telwoorden meer aan de kant van inhoudswoorden plaatst, meer in het bijzonder aan de kant van nomina; d.w.z. categoriaal gezien zijn telwoorden van het type N (of beter: +N, -V). In zijn bekende studie naar de woordgroepstructuur van het Engels, *X-Syntax: A Study of Phrase Structure*, geeft Jackendoff (1977) verschillende argumenten voor de nominale status van telwoorden zoals *five* (zie ook Hurford 1975). Een van zijn argumenten is dat *five* gemodificeerd kan worden door attributieve adjectieven, zoals in *[[a beautiful five] weeks]*. Ook in recenter onderzoek naar het gedrag van telwoorden maakt de 'telwoord = nomen'-analyse opgang (Ionin & Matushansky 2006). Corver en Zwarts (2006) geven een reeks empirische argumenten voor de nominale status van het Nederlandse hoofdtelwoord, die ik hier

kort zal herhalen. Ten eerste kan het telwoord, net zoals in het Engels, gemodificeerd worden door een attributief bijvoeglijk naamwoord (zie Heeroma 1948):

- (3) a Er zijn [[een *dikke* tweeduizend] exemplaren] verkocht.
- b Ik had [[een *kleine* twintig] minuten] om me voor te bereiden.
- c Ik heb [[een *goede* veertig] minuten] gelopen.

Ten tweede kan het telwoord gecombineerd worden met de determinator *zo 'n* en de kwantoren *elke* en *iedere*. Het feit dat *zo 'n*, *elke* en *iedere* alleen met enkelvoudige nomina voor kunnen komen — bijv. *iedere minuut* versus **iedere minuten*— laat zien dat ze bij het 'telwoord' horen en niet bij het nomen.

- (4) a [*Elke drie* minuten] viel er een druppel water op zijn hoofd.
- b [*Iedere twee* seconden] kwam er een auto langs.
- (5) a Het concert duurde [*zo 'n veertig* minuten].
- b Jan bleef [*zo 'n twintig* seconden] onder water.

Een ander type patroon dat wijst op nominaal gedrag is het approximatieve *iets van NUM*, zoals in de volgende voorbeelden:

- (6) a [*Iets van tien* Engelse boeken] heeft Jan gelezen.
- b Er waren [*iets van veertig* deelnemers].

De approximatieve lezing treffen we ook aan in de volgende constructies waarin *iets van* duidelijk gevolgd wordt door een nominale expressie.

- (7) a Heb je [*iets van een verfkwast*] in huis?
- b Hebben jullie [*iets van pils*] in huis?

Een vierde feit dat Corver en Zwarts aandragen ter ondersteuning van de 'telwoord = nomen'-analyse betreft constructies waarin het telwoord onderdeel is van een prepositionele woordgroep die als bepaling fungeert bij een nomen. Neem de volgende zinnen:

- (8) a [Rond de twintig gasten] kwamen er op het feest.
 b [Over de duizend kinderen] zaten er in de zaal.
 c Ik heb [tegen de honderd mensen] uitgenodigd.
 d Er waren [tussen de twintig en de veertig mensen] uitgenodigd voor het feest.

Een laatste feit dat wijst op nominaal gedrag van hoofdtelwoorden is het voorkomen in constructies zoals (9), die duidelijk gelijkenis vertonen met de constructies in (10), waarin twee kale nomina door een voorzetsel met elkaar verbonden zijn.

- (9) a We stonden [zij aan zij].
 b We lossen dit [stap voor stap] op.
- (10) a Ze kwamen [twee aan twee] de kamer binnen.
 b Ze verlieten [één voor één] de zaal.

De bovengenoemde voorbeelden laten zien dat telwoorden nominaal gedrag vertonen. Daarnaast laten sommige voorbeelden zien dat telwoordexpressies een woordgroepstructuur kunnen hebben, d.w.z. een 'phrasal syntax' hebben (zie ook Booij, p. 200, (14)). Belangrijk is ook dat deze woordgroepstructuur vormelijke gelijkenis vertoont met die van andere, d.w.z. niet-telwoord, woordgroepen: het attributieve adjectief *kleine*, bijvoorbeeld, volgt niet op het telwoord, maar gaat eraan vooraf ([*een kleine twintig minuten*] versus *[*een twintig kleine minuten*]), net zoals bij een nomen als *man*: *een kleine man* versus *een man kleine. Nog een voorbeeld van vormelijke gelijkenis: de prepositionele telwoordexpressie vertoont hetzelfde modificatiegedrag als de locatie aanduidende prepositionele woordgroepen.

- (11) a Er hebben zich [[*ergens* in de twintig] deelnemers] aangemeld voor het spelletje.
 b Er hebben zich [[*iets* boven de twintig] mensen] aangemeld voor het spel.
 c [[*Ruim achter* in de veertig] mensen] waren er.
- (12) a De sleutels liggen [*ergens* in de kast].
 b Jan scoorde [*iets* boven het gemiddelde].
 c We zitten [*ruim* boven het gewenste bedrag].
 d De zweer zat [*achter* in haar keel].

Deze parallellie tussen telwoordexpressies en andere expressies (bijv. nominale woordgroepen, prepositionele woordgroepen) roept de vraag op in hoeverre een telwoordconstructie (bijv. *een dikke twintig*) grammatisch wezenlijk anders is dan een nominale woordgroep zoals *een dikke man*. Wat bovenstaande voorbeelden laten zien is dat telwoordexpressies grammatisch gedrag vertonen dat voor een belangrijk deel hetzelfde is als dat van (andere) nominale constructies: modificatie door AP, combineerbaarheid met een determinator of kwantor, combineerbaarheid met een prepositie, het voorkomen als kaal nomen, enz. De vraag rijst hoe deze vormen van parallellie uitgedrukt worden in een benadering waarin het patroon lexicaal (als geconventionaliseerd patroon) is vastgelegd. Ik vermoed dat hier het begrip 'netwerk' een rol speelt. De verschillende telwoordexpressies vormen immers "a complex network of constructional schemas of varying degrees of abstractness." (Booij:194). De vraag is dan hoe dat netwerk van constructies er formeel uitziet, en welke 'degrees of abstractness' er onderscheiden worden. Zijn de constructies *ergens in de twintig* en *ergens in de stad*, gezien hun vormelijke gelijkheid, op de een of andere manier met elkaar verbonden in dat netwerk, en zo ja, hoe? Is er (ergens in het netwerk) een niveau van representatie dat de gedeelde eigenschap dat het allebei prepositionele woordgroepen zijn weergeeft? En in hoeverre is zo'n abstracte representatie (bijv. [PP MOD [P' P NP]]) nog een 'geconventionaliseerde' structuur die lexicaal opgeslagen is?

Voor de morfologische telwoordconstructies kunnen soortgelijke vragen gesteld worden. Hoe verhoudt een samengesteld telwoord als *vijftien* zich tot morfologisch geledede woorden zoals *vijfling*, *vijfvoud* en *vijfhoek*, die als geheel duidelijk geen telwoordbetekenis hebben maar als constructiepatroon enige gelijkheid vertonen met de constructieschemata in (1a,b), in de zin dat het eerste element variabel is ([x]) en het tweede element constant: *vijfvoud*, *achtvoud*, *veertienvoud*, et cetera. Het is ook duidelijk dat de morfologische constructies *vijftien*, *vijfvoud*, *vijfling* en *vijfhoek* op een (nog) abstracter niveau iets gemeenschappelijks hebben: het laatste element vormt de kern en het voorafgaande element vormt met die kern een complexer geheel. Of we dit abstracte niveau nog een constructie mogen noemen lijkt me een kwestie van definitie. Het is in ieder geval een abstracte representatie met een gelijksoortige interne opbouw, die zich aan de oppervlakte manifesteert met eenzelfde klemtoonpatroon: *VIJFtien*, *VIJFvoud*, *VIJFling* en *VIJFhoek*.

2.2 Nog meer telwoordconstructies

De moeilijkheid van het nauwkeurig afbakenen van de notie 'constructie', zien we ook in telwoordexpressies zoals *honderd (en) vijftig*, die Booij analyseert als syntactische constructies. Naast andere instantiaties zoals *honderd (en) tien*, *twee honderd (en) twintig*, enz., treffen we ook constructies aan waarin het laatste deel niet een (bepaald) hoofdtelwoord is maar, in traditioneel-grammaticale termen, een onbepaald telwoord:

- (13) a Jan kreeg [tweehonderd (en) *nog wat* steunbetuigingen].
 b Jan kreeg [tweehonderd (en) *zoveel* steunbetuigingen].
 c Jan kreeg [tweehonderd (en) *HOEVEEL* steunbetuigingen]?

We zouden dit type telwoordexpressie natuurlijk kunnen vangen in een eigen telwoordschema; de constructie heeft immers een aantal kenmerkende eigenschappen. Het onbepaald telwoord kan alleen als laatste deel voorkomen: **[zoveel en tweehonderd] steunbetuigingen*, **[duizend zoveel en vijftig] steunbetuigingen* (vergelijk: *[duizend tweehonderd en vijftig] steunbetuigingen*). Merk ook op dat dit constructietype niet voorkomt als vormvariant van de telwoordexpressie *vijf en vijftig*: **?vijf en nog wat steunbetuigingen*, **nog wat en vijftig steunbetuigingen*. Op basis van dit soort feiten zou men tot het volgende constructieschema kunnen komen (waarbij ik de recursieve eigenschap van het hoofdtelwoordgedeelte buiten beschouwing laat):

- (14) $[\text{Num}_C (\text{en}) \text{Num}_{C\text{indef}}]^j_{\text{Num}}$

Wellicht moet *Num en nog wat* nader onderscheiden worden van *Num en zoveel/hoeveel*. Het laatste patroon kan namelijk input zijn voor de vorming van een rangtelwoordexpressie, het eerstgenoemde patroon niet:

- (15) a Dit is de [honderd en zoveelste] steunbetuiging.
 b Dit is de [honderd en HOEVEELste] steunbetuiging?
 c * Dit is de [honderd en nog watste] steunbetuiging.
 (NB: *? Dit is de [honderdste en nog wat] steunbetuiging.)

Een dergelijke verdere onderverdeling in telwoordexpressies is in descriptief opzicht natuurlijk nuttig. Het blijft evenwel van belang dat op een abstract(er) niveau de telwoordconstructies in (1d) en (15) niet wezenlijk van elkaar verschillen. Ze hebben dezelfde

interne organisatie (zie o.a. Ionin en Matushansky 2006 en Corver en Zwarts 2006 voor recente structuuranalyses van telwoordexpressies). Wat ook niet onbelangrijk is, ze vertonen hetzelfde externe syntactische gedrag. Dit laatste geldt overigens voor alle 'hoofdtelwoordexpressies' die ik tot nu besproken heb. Een duidelijke illustratie van dit overeenkomstige externe gedrag betreft het voorkomen van de telwoordexpressie in combinatie met het zogenaamde kwantitatieve *er* (zie Blom 1977, Bennis 1986):

- (16) a Ik heb er [vijf]
 b Ik heb er [vijftig]
 c Ik heb er [honderd(en)]
 d Ik heb er [een dikke vijftig]
 e Ik heb er [zo'n vijftig]
 f Ik heb er [rond de vijftig]
 g Ik heb er [iets van vijftig]
 h Ik heb er [honderd en vijftig]
 i Ik heb er [honderd en [nog wat / zoveel / HOEVEEL?]]

Aan deze lijst telwoordconstructies kunnen andere constructies worden toegevoegd.

Bijvoorbeeld (zie Corver 2005 voor approximatief *of zo*):

- (17) a Ik zie hier [een, twee, drie, vier, vijf knikkers] liggen ('tel'-constructie)
 b Ik zie er hier [een, twee, drie, vier, vijf] liggen
 (18) a Er lagen [vijf ([?]*of zo*) knikkers (*of zo*)] op tafel (approximatief Num+*of zo*)
 b Er lagen er [vijf of zo] op tafel

Men kan natuurlijk aan deze telwoordexpressies een eigen (lexicale) constructie toekennen. Het is echter duidelijk dat op een abstract niveau deze telwoordconstructies niet wezenlijk verschillen van *vijf knikkers*.

2.3 Rangtelwoordexpressies

Ter afsluiting van paragraaf 2 zal ik kort nog iets zeggen over rangtelwoordexpressies, die in Booij's analyse de constructieschemata in (1f) en (1g) krijgen toegekend. Booij observeert dat in het geval van een complexe expressie zoals *honderd en tiende*, het suffix *-de* verbonden is

met het telwoord dat als rechterconjunct fungeert. Dit is ook heel duidelijk zichtbaar in de expressie *honderd-en-eerste*, waarbij de onregelmatige vorm *eerste* het tweede lid vormt. Semantisch heeft de rangschikkende betekenis van *-de/-ste* betrekking op het gehele telwoord (*honderd en tien*, *honderd en een*). Deze mismatch tussen vorm (het suffix is alleen aangehecht aan het laatste telwoord) en betekenis (de rangschikkende betekenis heeft bereik over de hele telwoordgroep) ondersteunt volgens Booij de constructiegebaseerde analyse. De vraag rijst echter hoe constructiespecifiek dit type mismatch is. Iets soortgelijks treffen we mogelijk ook aan in possessiefconstructies waarvan de bezitter aanduidende DP een complexe structuur is die gevolgd wordt door de possessiefmarkeerder *-s*. Neem bijvoorbeeld de volgende constructies (zie Corver 1990:174, voorbeeld (19b) is ontleend aan Van Es en Caspel (1971-1975)).

- (19) a [[Mijn vader en moeder]-s grootste wens] is een reis naar de VS.
 b Dit waren [[mijn oom en tante]-s onwrikbare leefregels].
 c [[Jan en Marie]-s kritiek op elkaar] is iedereen bekend
 d % [[De burgemeester van Goirle]-s eerste toespraak] kwam op de radio

De possessief *-s* hecht zich fonologisch vast aan het laatste nomen (bijv. *moeder* in (19a)) maar heeft semantisch bereik over de hele bezitter-DP (bv. *mijn vader en moeder* in (19a)). Een soortgelijk verschijnsel treffen we in het Engels aan, waarbij de vormvariant van de possessief *'s* afhankelijk is van fonologische eigenschappen van het laatste nomen: *Joe and Frank's mother* (allomorph: /s/), *Frank and Joe's mother* (allomorph: /z/), *Frank and Rose's mother* (allomorph: /iz/). Kortom, de asymmetrie in fonologische aanhechting en semantisch bereik van een gebonden element komt ook in andere constructietypen voor. De vraag is dan ook in hoeverre het asymmetrische gedrag op het niveau van de gehele constructie beschreven moet worden. Het element waar het uiteindelijk om draait is de possessiefmarkeerder *-s*. In de generatief-taalkundige literatuur is wel voorgesteld dat het enclitische element *-s* de hoofdpositie van een functionele projectie (bijv. D) bezet, waarvan de specificieerderpositie gevuld is door de bezitter-DP. Schematisch: $[_{DP} POSSESSOR [_{D'} [_{D} -s] NP]]$ (zie o.a. Corver 1990). Het enclitische element wordt dan fonologisch aangehecht aan het woord dat er onmiddellijk aan voorafgaat. De vraag kan gesteld worden of een dergelijke analyse van toepassing is op de rangtelwoordexpressies zoals *honderd en tiende* en *honderd en achtste*. Schematisch: $[_{FP} [honderd en tien] [_{F'} [_{F} -de] \dots]]$. Om een antwoord te vinden op deze vraag is een diepgaande analyse nodig van de aard van het gebonden element *-de/-ste*, dat

rangschikkende betekenis heeft. Emonds (1985) heeft er voor het Engels op gewezen dat de Engelse *th* van *fourth* een relatie heeft met het definiete lidwoord *the*. Mogelijk heeft het Nederlandse *-de* in *vierde* een soortgelijke relatie met het lidwoord *de*. Emonds (2000:98) stelt verder dat "[W]hatever the exact analysis, the feature characterizing *-th* must have syntactic status." De reden is simpelweg dat rangtelwoorden zich syntactisch anders gedragen dan hoofdtelwoorden, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het contrast in (20), dat ontleend is aan Emonds (2000):

- (20) a I have several pairs but the four (* ones) I bought in Italy are the best.
b I have several pairs but the fourth * (ones) I bought in Italy are the best.

Een diepgaande analyse van de aard van *-de/-ste* kan in dit artikel niet gegeven worden. Wat echter van belang is, is dat er indicaties zijn dat het rangschikkende morfeem kenmerken heeft van een functionele categorie. Dit zou weer kunnen betekenen dat, net zoals in de possessiefconstructie, dit element semantisch bereik heeft over de (hele) phrase in zijn specificieerderpositie en zich fonologisch aanhecht aan het laatste woord van de complexe phrase. Wat verder van belang is, is dat dit asymmetrische grammatische gedrag niet zozeer verklaard hoeft te worden op het niveau van de hele (lexicale) constructie, maar geassocieerd wordt met het functionele element.

3 Constructieve toenadering?

Een belangrijke kwestie lijkt dus te zijn op welk niveau van abstractie men de taal beschouwt. In de constructiegrammatica legt men de nadruk op het specifieke, wat resulteert in een grote hoeveelheid taalspecifieke constructietypen die elk hun kenmerkende eigenschappen hebben. Zo is *eentje* waarschijnlijk ook een apart constructietype, aangezien *een* als enige hoofdtelwoord gecombineerd kan worden met het diminutiefmorfeem: *Ik heb er slechts een(tje)/twee(*tje)*. In de generatieve grammatica (Chomsky 1981, 1995) legt men de nadruk meer op de abstracte overeenkomsten die bestaan tussen de constructies die aan de oppervlakte zeer verschillend lijken. Passief (*Jan wordt geslagen*) en Raising (*Jan schijnt Marie te slaan*) zijn niet afgeleid door verschillende typen constructie-specifieke regels, maar zijn beide het resultaat van algemene regels (bijv. verplaats een NP naar de subject-positie), die ten grondslag liggen aan oppervlakkig gezien verschillende taalpatronen. Zoals Chomsky

(2000:26) het heel algemeen formuleert: "A linguistic expression, then, is a complex of phonetic, semantic, and other properties." Het regelsysteem (de generatieve procedure) dat ten grondslag ligt aan de vorming van talige expressies bestaat uit abstracte regels (bijv. Merge, Agree, Copy) die noch constructie-specifiek noch taal-specifiek zijn (Chomsky 2000:123). Volgens dit uitgangspunt ligt er ook aan telwoordexpressies een abstracte, niet-telwoordspecifieke berekening ('computation') ten grondslag. In het licht van de bovenstaande empirische gegevens, is dat een grammatische berekening die we ook terugvinden in (andere) nominale expressies.

In zijn recente boek *A Theory of Syntax* (2009:158-164), wijst Hornstein erop dat "Minimalism *per se* is not incompatible with construction-based grammars, constructions simply being compiled complexes of basic operations" (p. 160). Volgens Hornstein is het voorstelbaar dat moedertaalsprekers tijdens de verwerving van hun taalspecifieke grammatica abstracte basisoperaties combineren tot complexere operaties. Hij wijst in dit verband erop dat de abstracte operatie *Verplaats* ('Move') het resultaat is van het gecombineerd toepassen van de abstracte operaties *Verbind* ('Merge') en *Kopieer* ('Copy'). Volgens Hornstein kan deze gecombineerde regeltoepassing uitgebreid worden naar constructiespecifieke operaties zoals *Raising* en *Passivisatie*, die deel uitmaken van de talige kennistoestand ('competence') van de spreker. Taalgebruiksfactoren ('Performance') —bijvoorbeeld de mate van frequentie van bepaalde combinaties van basisregels— kunnen leiden tot een constructiespecifieke regel binnen de taalspecifieke grammatica.

Hornsteins 'constructieve' benadering probeert een brug te slaan tussen de oude transformationeel-generatieve benadering, die constructie-geöriënteerd (en taalspecifiek) was, en de moderne Principles-en-Parameter-benadering (Chomsky 1995), die constructies ziet als taxonomische artefacten die oppervlaktepatronen aanduiden. Voor de constructiegrammatica vormen deze 'oppervlaktepatronen', zoals die voorkomen in het taalgebruik, nu juist het vertrekpunt, en zijn de abstractere patronen het resultaat van abstractie over deze oppervlaktepatronen. Dat daarbij algemenere (lees: abstractere) principes een vormende rol spelen kan men lezen in de volgende woorden van Tomasello (2008:275-76): "This more functional view of language does not deny that there might be very general processing or computational principles that in some way shape or constrain the kinds of grammatical patterns that human beings may conventionalize [...]."

Er is dus tussen de generatief-taalkundige benadering en de constructiegrammatische benadering een kardinaal verschil in het vertrekpunt voor de analyse van taal. Tegelijkertijd is het zo dat in beide benaderingen het constructie-specifieke en het constructie-overschrijdende

in beschouwing worden genomen. In Booij's analyse van telwoordconstructies zit het constructiespecifieke op het niveau van de constructie als geheel, die als lexicaal schema opgeslagen is in het lexicon. In de generatieve grammatica kan het constructiespecifieke gedefinieerd worden in termen van een vaste compilatie van algemene regels (zie Hornstein). Belangrijker misschien nog is het feit dat in het generatieve kader constructiespecifiek gedrag gerelateerd wordt aan eigenschappen van het individuele lexicale item. Zo laten Ionin en Matushansky (2006) zien dat sommige Russische telwoorden nomina zijn die (in de syntaxis) genitief naamval toekennen: bijv. *sest' sagov* (zes stap-GEN.PL; 'zes stappen'); *pjat' tysjac sagov* (vijf duizend-GEN.PL stap-GEN.PL; 'vijfduizend stappen'). Constructiespecifiek gedrag (*in casu* genitief-toekenning) is hier verbonden aan het nominale karakter van het telwoord. Danon (1996) geeft aan dat hoofdtelwoorden in het Modern-Hebreeuws soms een 'vrije vorm' aannemen (bijv. *šloša sfarim*, 'drie boeken') en soms een Status-Constructus-vorm (*šlošet ha-sfarim*; drie de boeken, 'de drie boeken'), wat gepaard gaat met verschillend syntactisch gedrag en verschillende interpretaties.¹ Constructiespecifiek gedrag hangt hier wederom samen met (vormelijke) eigenschappen van het telwoord. In het Roemeens, tenslotte, treffen we soms een functioneel element aan dat een syntactische verbinding legt tussen het telwoord en het nomen, zoals in *douăzeci de oameni* (twintig DE mensen, 'twintig mensen') en *douăzeci și cinci de oameni* (twintig en vijf DE mensen, 'vijf en twintig mensen'); zie Corver & Zwarts (2006). In sommige complexe telwoordexpressies staat *de* tussen de telwoordelementen in, zoals in *o sută de mii de oameni* (een honderd DE duizend DE mensen, 'honderd duizend mensen'). Constructiespecifiek gedrag openbaart zich hier in de vorm van het functionele element *de*. Deze taalspecifieke gegevens uit het Russisch, Modern-Hebreeuws en Roemeens suggereren dat voor een goed begrip van het grammatisch gedrag van telwoordexpressies een diepgaande analyse van de eigenschappen van de individuele elementen waaruit de expressie is opgebouwd noodzakelijk is.

Taalkundig zijn we voorlopig nog lang niet uitgeteld.

Bibliografie

Barbiers, Sjef (1990). *Telwoorden, adjectieven en lege NPs*. Doctoraalscriptie, Universiteit

---

¹ Het bestaan van 'vrije vormen' en 'Status-Constructus-vormen' in het Modern-Hebreeuws is ook bekend van possessiefconstructies: *beyt ha-mora* (huis de-leraar, 'het huis van de leraar'), *ha-bayit šel ha-mora* (het huis van de leraar).

Leiden.

- Bennis, Hans (1986).** *Gaps and Dummies*. Dordrecht: Foris.
- Blom, Alied (1977).** Het kwantitatieve 'er'. *Spektator* 6-7, 387-395.
- Booij, Geert (2010).** *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Broekhuis, Hans, Norbert Corver, Riny Huybregts, Ursula Kleinhenz & Jan Koster (red.) (2005).** *Organizing Grammar. Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*. Berlijn: Mouton de Gruyter
- Butt, Miriam & Tracy Holloway King (red.) (2000).** *Argument Realization*. Stanford: CSLI Publications.
- Giusti, Giuliana (1991).** The Categorical Status of Quantified Nominals. *Linguistische Berichte* 136, 438-452.
- Cardinaletti, Anna & Giuliana Giusti (1992).** Partitive *ne* and the QP-Hypothesis. A case study. *Proceedings of the XVII meeting of Generative Grammar*, Torino: Rosenberg & Sellier, 121-142.
- Chomsky, Noam (1995).** *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Chomsky, Noam (2000).** *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corver, Norbert (1990).** *The Syntax of Left Branch Extractions*. Dissertatie, Universiteit van Tilburg.
- Corver, Norbert (2005).** Aproximative *of zo* as a diagnostic tool. In: Hans Broekhuis, Norbert Corver, Riny Huybregts, Ursula Kleinhenz, Jan Koster (red.), 77-86.
- Corver, Norbert & Joost Zwarts (2006).** Prepositional numerals. *Lingua* 116, 811-835.
- Danon, Gabi (1996).** *The Syntax of Determiners in Hebrew*. Master's thesis, Tel Aviv University. <http://www.gabidanon.info/papers/thesis.pdf>.
- Es, G.A. van & P.P.J. van Caspel (red.) (1971-1975).** *Syntaxis van het moderne Nederlands I-IV*. Groningen. Publicaties van het archief voor de Nederlandse syntaxis.
- Heeroma, K. (1948).** De telwoorden. *De Nieuwe Taalgids* 41, 241-250.
- Hornstein, Norbert (2009).** *A Theory of Syntax. Minimal operations and Universal Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Hurford, James R. (1975).** *The Linguistic Theory of Numerals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ionin, Tanja & Ora Matushansky (2006).** The composition of complex cardinals. *Journal of Semantics* 23, 315-360.

Jackendoff, Ray (1977). *X' Syntax: A Study of Phrase Structure*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Tomasello, Michael (2008). *Origins of Human Communication*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.